

GAYTO GAZDANOV'UN ROMANLARINDA KAOTİK ÖRÜNTÜLER¹

Rabiye ÖZBERK

Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Slav Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, r.ozberk@hbv.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2093-5965

Özberk, Rabiye. "Gayto Gazdanov'un Romanlarında Kaotik Örüntüler". idil, 92 (2022 Nisan): s. 545-552. doi: 10.7816/idil-11-92-07

ÖZ

Rus göçmen edebiyatının yitik neslini temsil eden Gayto Gazdanov'un (1903-1971) romanlarında birçok karakter kaosa iç içedir. Özellikle insan ruhunda derin izler bırakan "cinayet"; içinden çıkılması mümkün olmayan durumlar neticesinde kendi gerçekliğinden uzaklaşmak ve çaresizliğin dışavurumu sayılan "intihar" gibi farklı ölüm türleri kaosun açığa çıkmasına neden olur. On yedi yaşında Beyaz Ordu saflarına katılıp Rusya'yı bir daha geri dönmek üzere terk eden, İstanbul ve Paris'te ölüm gerçeğiyle hep yüzleşmek zorunda kalan Gazdanov kendi hayat tecrübesini romanlarındaki karakterlerle aktarır. Felsefi ve psikolojik çözümlemelerle eserlerindeki anlatım gücünü pekiştiren sanatçı kaos betimleriyle varoluş felsefesine yakın durur. Bu çalışmada Gazdanov'un roman karakterlerinde kaosa neden olan ve kaosun ortaya çıkardığı en büyük örüntüler olan cinayet ve intihar olguları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Rus Göçmen Edebiyatı, gazdanov, kaos, intihar, cinayet

Makale Bilgisi:

Geliş: 11 Ocak 2022

Düzeltilme: 24 Şubat 2022

Kabul: 8 Mart 2022

© 2022 idil. Bu makale Creative Commons Attribution (CC BY-NC-ND) 4.0 lisansı ile yayımlanmaktadır.

¹ Bu makale, yazarın Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında Prof. Dr. Gamze ÖKSÜZ'ün danışmanlığında sürdürdüğü "Gayto Gazdanov'un Yazın Sanatı" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Kaos; karmaşayı, karmaşayı, belirsizliği, yıkımı, tanımsızlığı kısacası düzensizliği yaratan ve yaymak isteyen güç anlamına gelir ve düzenli evren manasındaki kozmos ifadesine karşıt bir anlam olarak ortaya çıkar. XXI. yüzyıl dünya edebiyatında postmodernizmin en önemli unsuru olan ve psikoloji, matematik, fizik gibi birçok bilimde karşımıza çıkan multidisipliner kaos kavramı Rus edebiyatında da farklı açılardan okuyucuyla buluşmuştur.

Rus edebiyatının en önemli isimlerinden N. V. Gogol *Palto (Şinel, 1842)* adlı öyküsünde Akaki Akakiyeviç Başmaçkin karakteriyle paltosu ve beraberinde tüm hayatı mahvolan "küçük insanın kaosu"nu betimlerken Rus edebiyatında yeni bir dönemin başlangıcına imza atmış olur. Yine aynı şekilde F. M. Dostoyevski'nin hayatı ve sanatının büyük kısmı kaos içinde geçer. Sanatçı *Yeraltından Notlar (Zapiski is podpolya, 1864)* adlı eserinde insanın kaosa yönelimini açıkça ortaya koyar: "İnsan yapıcıdır, yeni yollar açmayı sever, bu su götürmez bir gerçektir. Fakat neden acaba bir yandan da yıkmaya, her şeyi kaos haline getirmeye bayılır?" (2020: 36). Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere, büyük sanatçının özellikle vurguladığı "insanın kaostan beslenmesi" betimi yüzyıllardır devam eden kozmosun düzensizliğine açık bir örnek teşkil eder.

Her canlının kaçınılmaz mutlak sonu olan gerek doğal ölüm, gerek intihar, gerekse cinayet Rus göçmen edebiyatını oluşturan yitik neslin en gözde sanatçılarından Gayto Gazdanov'un romanlarında açıkça göze çarpar. Gazdanov'un ölüm, intihar ve cinayet gibi kaotik örüntülere ilgisi konusunda Amerikalı akademisyen L. Dienes şunları söyler:

"Ölüm, metafizik ıstırapın asıl kaynağıdır. Gazdanov'un romanları ve öyküleri neredeyse her zaman ölüm, intihar ya da cinayet hakkındadır. Eserlerinin bir kısmı, ölümün belirli bir yönü ve bunun ruh üzerindeki etkisi üzerinedir. Diğerlerinde (neredeyse tüm romanlarında) cinayet çok önemli bir rol oynar. Ölüm, (...) son dönem romanlarında hem izleğin hem de anlatı yapısının temel bir belirleyicisidir. Ancak takıntılı olduğu bir fikirle örülü olduğundan, Gazdanov'un cinayet betimlerinin tümü özeldir" (Dienes, 1982: 190).

İntihar

Gizemli bir eylem olan ve yöntemleri kültürden kültüre değişen bu olgu antik çağlardan beri süregelmektedir. Bireysel olduğu kadar toplumsal bir sorun olarak tanımlanan intihar, birçok sosyal bilimin inceleme alanına girer. Tarih boyunca, sebepleri ve sonuçlarıyla intihar olgusuna dini, felsefi, psikolojik ve sosyolojik gibi birçok açıdan yaklaşılmıştır. XIX. yüzyılda intihar toplumsal gelişmelerle birlikte bireyselleşir ve bir başkaldırı özelliği kazanır. Rus edebiyatı üzerinde büyük etkileri olan Alman filozoflar A. Schopenhauer *İsteme ve Tasarım Olarak Dünya (Die Welt als Wille und Vorstellung, 1819)* eserinde "Kendi canına kıyma bir son değildir, ölüm kesin yok olma değildir" (2009: 239) diyerek bu olguyu yüceleştirirken, F. Nietzsche *Böyle Söyledi Zerdüşt (Also sprach Zarathustra: Ein Buch für Alle und Keinen, 1883)* eserinde üstün insan olmanın ana öğretilerinden biri saydığı "Tam zamanında öl!" (2011: 101) ifadesiyle umutsuzluğa ve acı bir hayata karşılık özgür ölüm şeklinin kişinin hayatı konusunda kendi tasarrufunun bir neticesi olduğunu belirtir.

Gazdanov'un da bu olguyu romanlarında ele alması onun gerçek yaşamda gördüklerinin bir yansımasıdır. Bu konuda Gazdanov sanatı uzmanı St. S. Nikonenko şunları söyler:

"Gazdanov gimnazyumu bitirdikten sonra 1923 yılında Paris'e göç eder. Burada liman işçisi, gemi temizleyicisi, otomobil fabrikasında işçi ve sonunda gece şoförü olarak çalışır. Sağlam vücudu ve güçlü ruh yapısı bu Rus göçmene tüm bu sıkıntıların üstesinden gelmesinde yardımcı olur. Ancak Gazdanov bir yandan da başkalarının nasıl öldüklerine, hayatlarına intiharla nasıl son verdiklerine, akıllarını kaçırdıklarına, yoksulluğa düştüklerine ve nihayetinde ruhsal bir çöküntüye uğradıklarına tanık oluyordu. Söz konusu bu durum, onun sanat yaşamında en önemli temalardan biri haline gelecekti" (Nikonenko, 2009: 15).

Sanatçının kaosu betimlediği intihar motifiyle ilk kez *Claire ile Bir Akşam (Veçer u Kler, 1929)* romanında karşılaşırız. İç Savaş'a katılmak üzere hazırlanan başkahraman Kolya Sosedov, bu kararından vazgeçmesini isteyen dayısı Vitali'ye "Hayatın bir anlamı var mı?" diye sorar. Asırlardır insanoğlunun cevabını aradığı bu soru karşısında Vitali dayı en yakın arkadaşının düşüncelerini örnek gösterir:

"Arkadaşım bana, "Hep neden böyle korkunç ve anlamsız bir varlığa ihtiyacımız var, eğer ölürken yaşlı bir adam olarak öleceksem bu herkese itici gelecek, bunun bir bilinci var, peki neden, bunun neresi iyi, kime ne faydası var? Neden o noktaya kadar yaşıyor? Ölümünden kaçış yok, beni anlıyor musun Vitali, kurtuluş yok!", derdi. "Mühendis ya da avukat, yazar ya da subay ol, neden bu kadar aşağılık ve utançla, bu kadar alçaklık ve korkaklıkla yaşıyorsun?", derdi. Bense ona, "Böyle soruları düşünmeden yaşanabileceğini, yaşayabileceğini, bifttek yiyebileceğini, sevdiği kadını öpebileceğini, kadınların

kararsızlığından yakınıp mutlu olabileceğini" söyledim. Ve "Tanrı'nın tüm bunları neden yaptığını kendinize sormaktan sizi men etmesine izin verin!", derdim. Fakat o bana inanmadı ve kendini vurdu. Kolya, şimdi sen bana hayatın anlamını soruyorsun ama sana cevap veremem, çünkü ben de bilmiyorum" (Gazdanov, 2009a: 123-124).

Gazdanov'un asla hafife almadığı ve eserlerinde yüzeysel olarak yaklaşmadığı soruların başında hayatın anlamına ve insan varoluşuna dair sorular gelmektedir. Vitali karakterinin bu soruya ikna edici bir cevap verememesi, arkadaşının yaşam kaygısını tam olarak anlayamaması ve onun ruhsal gerilimlerini geçiştirmeye çalışması neticesinde hangi yolla olduğunu bilmediğimiz şekilde arkadaşı intihar eylemini gerçekleştirir. Söz konusu örnekte anlaşıldığı gibi, Gazdanov kendi felsefi görüşünde, ölümün insan deneyimlerini bitireceği gerçeğine, her şeyin boşuna olduğu fikrine, bireyin absürt bir hayata intihar eylemi yoluyla başkaldırı hakkı olduğuna ve insanı varlık kaosa sürükleyen hayata dair sorulara yer verir.

Bir Yolculuk Hikâyesi (İstoriya odnogo puteşestviya, 1934) romanında iki önemli karakter Vladimir ve Nikolay Rogaçev kardeşler mutsuz bir çocukluk dönemi geçirirler. İç Savaş başlamadan önce hep birlikte Rusya'da yaşayan Rogaçevlerin evinde daima kaos havası hakimdir. Baba çapkın ve kumarbaz biri olduğundan gimnazyumu yeni bitiren büyük oğul Nikolay evin sorumluluğunu üstlenir. Gözlerinden rahatsız olan anne ise kocasının ve oğlunun bu durumlarına çok üzülür. Nihayetinde, ailevi problemlerin yükünü daha fazla kaldıramayan anne kendini tramvayın altına atarak intihar eder. Kadını bilinci yerinde evine getirdiklerinde Nikolay'a kardeşi Volodya'ya iyi bakmasını vasiyet eder: "*Annesi son nefesini verinceye kadar Nikolay soğuk ve parçalanmış cesedin yanında tüm gece hiç hareket etmeden oturdu*" (Gazdanov, 2009a: 181). Ailevi problemlerin üst düzeyde olduğu bu evde Vladimir ve Nikolay'ın annelerinin intiharıyla gelen ölüm bir ailenin tamamen yıkılmasına ve kaosa sürüklenmesine yol açar. Ancak aynı zamanda bu ölüm türü, Rogaçev kardeşlerin hayatlarını yeniden yapılandırmak için Gazdanov'un gerek duyduğu bir hamledir.

Bir diğer intihar motifi sanatçının *Uçuş (Polyot, 1939)* romanında genç Seryoja'nın yasak ilişkisiyle karşımıza çıkar. Bu romanda, eğitimi için Londra'ya giden Seryoja âşık olduğu öz teyzesi Liza'yı görebilmek için gizlice Paris'e döner. Ancak bu durumdan habersiz olan babasının da oraya gelmesiyle trajik bir şekilde hem baba Sergey Sergeyeviç - Liza ilişkisi hem de oğul Seryoja - Liza ilişkisi açığa çıkmış olur. Babasının da aynı kadınla ilişkisi olduğu gerçeğinin şokuyla Liza'yı terk eden ve "korkunç ve acımasız bir aldatmacaya" (Gazdanov, 2009a: 479) uğrayan Seryoja Londra'ya geri döner. Buradaki evlerinde uşakları Johnson bir sabah Seryoja'nın kendi yatağında kanlar içinde hırıldadığını fark eder. Tam da âşık birine yakışacak şekilde, tabancasıyla kalbine kurşun sıkan Seryoja ağır yaralanır ancak hayata tutunur (Gazdanov, 2009a: 481). Anne-babası yeterince sorumluluk almadığından yanlış bir şekilde geçen çocukluk dönemi neticesinde genç Seryoja sonu intiharla biten kaos halinden hiç sıyrılamaz.

Buddha'nın Dönüşü (Vozvraşçeniye Buddi, 1949) romanına baktığımızda, A. P. Şçerbakov kendine kalan miras sebebiyle zengin olduğunda başkahraman/anlatıcıyı evinde birçok kez misafir eder. Geçmişteki düşüncelerinden söz ederken o zamanlar eğer hayatında hiçbir değişiklik olmazsa intihar etmeyi kafasına koymuş olduğunu belirtir. Başkahraman/anlatıcı ise bu düşüncelerin organik bir Stoacılık olduğunu dile getirir (Gazdanov, 2009c: 187). Bu noktada, "en uygun yaşamın, doğanın gereklerine göre sürdürülen yaşam" olduğunu savunan Stoacıların intihar konusunda düşüncelerini açıklamak yerinde olacaktır: "*Stoacılar özgürlüğü insanın kendi yaşamı ve ölümü hakkında karar verebilmesi olarak görmüşlerdir. Onlara göre yaşam iyiye insan onuruna uygunsu ve üzüntüden çok sevinç getiriyorsa sürdürülmeyi hak eder. Aksi durumda yaşamak deliliktir*" (Sümer, 2016: 94). Gazdanov'un felsefeye ilgisi ve bu konudaki bilgisi bu örnekte açıkça anlaşılmaktadır.

Kutsal Yolcular (Piligrımı, 1953) romanının varlıklı başkahramanı Robert Berthier tam bir duygu karmaşası içinde kendi hayatını yaşar. Ölüm ya da hayat arasındaki çizgiyi hiç düşünmeyen Robert'in bildiği tek şey, okuduğu roman kahramanlarının hayatlarına kıyasla kendi hayatının basit, sıradan ve önemsiz olduğudur. Kendi ruhsal durumunun sağlıklı bir insana göre normal olmadığını farkındadır "ancak umutsuzluktan ve intihar düşüncesinden de bir o kadar uzaktı" (Gazdanov, 2009c: 313). Elbette Robert'in maddi varlığı onun hayalperest ve melankolik ruh haline üstün gelir ve içinden çıkılmaz bir yola girmez. Sevdği kadınla kısa süren birlikteliği, evliyen eşinin kendini aldatması, bu nedenle ondan boşanmış olması başkahramanı depresyona iterek intihar yolunu açmadığı gibi Robert kendi kurmaca dünyasındaki varlığını sürdürmekten memnundur. Görüldüğü üzere, bu romanın başkahramanı yaşadığı ruhsal bunalımlara rağmen ne teoride ne de pratikte intihar düşüncesinden etkilenmez.

Cinayet

En antik ve en yıkıcı eylemlerinden biri olan cinayet olgusuna insanlık tarihinin her döneminde rastlamak mümkündür. Multidisipliner bir inceleme alanına giren cinayet, analizi itibarıyla belirli

karakterlerin psikolojik yönlerini açığa çıkardığı ve eserin bir bütün olarak anlaşılmasını doğrudan etkilediği için edebiyat alanında sıklıkla karşımıza çıkar. Cinayet, Gazdanov'un neredeyse tüm romanlarında işlediği önemli bir motiftir. Çünkü "Bu motif hem Gazdanov'un romanlarını kurgusal nesir türüne yakınlıştırır hem de yazarın sanatında ölüm teması çerçevesinde cinayet sonucu gerçekleşen ölümlerin en hacimli olmasına olanak sağlar" (Proskurina, 2013a: 203).

Savaş, Ölüm ve Kaos

Sanatçı yeryüzünde işlenmiş ilk cinayet olan Habil ile Kabil kıssasına, bu cinayetin tüm insanlık tarihindeki önemine ve insanın öldürmeye oldukça yatkın bir varlık olduğuna Alexandr Wolf'un *Hayaleti* (Prizrak Aleksandra Volfa, 1947) romanında özellikle yer verir. Gazdanov sanatı uzmanı Ye. N. Proskurina bu örneğin sanatçının romanlarındaki kilit rolüne şöyle değinir: "İncil'de geçen bu kardeş katli motifi, 'ölümü işaret eden hayat' konusunda birleşerek Gazdanov'un tüm roman temaları için anlamlı bir hale gelir ve eserlerindeki gerçek ve potansiyel ölümlerin neden bu kadar çok olduğunu açıklar" (Proskurina, 2013b: 225). Gazdanov hayatı ölümün bir gölgesi gibi görür ve bunun en belirleyici işaretini insanın cinayete düşkünlüğü fikriyle destekler:

"(...) Savaşlar ya da yargulamalarla olsun, duygular ya da çıkar çatışmalarıyla olsun, intikam ya da adaletle olsun, saldırı ya da savunmayla olsun, insanlar her zaman cinayete cinayetle karşılık verdiler. Nasıl anlaşıldığına, hangi sebep ya da güdülerden kaynaklandığına bakılmaksızın, bu suç biçiminin baştan çıkarıcılığı özellikle neydi acaba?" (Gazdanov, 2009c: 113).

Bu noktada, Alexandr Wolf'un *Hayaleti* romanında savaş nedeniyle işlenen cinayete farklı bir açıdan bakmak gerekir. Savaş zamanında cinayet devlet düzeyinde onaylandığı için savaş-cinayet sorununun tartışmalı olduğu açıktır ve bu durum cinayeti ahlaki ve etik boyutta tanımlamanın zor olduğu anlamına gelir. Çünkü herhangi bir devlet savaş sırasında, varlığını korumak ve kendi vatandaşının güvenliğini sağlamak amacıyla insanları/düşmanları öldürme, yani cinayet işleme yoluna gitmektedir. Ancak bu eylemi gerçekleştiren askerlerin, dolayısıyla insanların psikolojik çözümlemesi araştırılabilir. Bu nedenle Gazdanov, İç Savaş'ı yaşamış başkahramanının ağızından savaşın sosyal değil ruhsal çöküntüsünü ve trajedisini aktarır:

"Tüm anılarım arasında, tüm hayatım boyunca duyduğum sayısız hisler içinde, en acı verici olanı, işlemiş olduğum tek bir cinayetin hatırasıydı. Gerçekleştiği andan itibaren, pişman olmadığım bir gün bile hatırlamıyorum. Hiçbir cezai durum beni tehdit etmiyordu, çünkü bu çok istisnai bir şekilde oldu ve başka türlü yapamayacağım da açıktı. Ayrıca benden başka kimse bunu bilmiyordu. Bu, İç Savaş'ın sayısız olaylarından biriydi; o zamanki yaşananların genel seyrinde, bu durum, özellikle de sadece ikimizi - beni ve tanımadığım o insanı - ilgilendiren bu olaydan önceki birkaç dakika ve saniye önemsiz bir ayrıntı olarak görülebilirdi. Sonrasında yalnız kaldım. Dahasında bu işe kimse karışmadı" (Gazdanov, 2009c: 5).

Gazdanov'un bu örnekte imlediği gibi, savaş zamanında cinayet bir zorunluluktur ancak bu eylemin insan psikolojisine etkisi tüm hayat boyunca devam eder. Bu konuda bir diğer Gazdanov sanatı uzmanı Rus akademisyen S. A. Kibalnik "Alexandr Wolf'un ölüm arzusu ve geçici süreliğine vicdanen rahat olması tamamen anlaşılır hale gelir. Bir savaşta mücadele eden ve insanları öldüren birinin karanlık yönü hemen savaş bitiminde sona ermez. Bu karanlık yönün tamamen kaybolması, arkasında bir iz bırakmaması için yılların geçmesi gerekir" (Kibalnik, 2011: 214) görüşünü savunarak savaşların insan ruhunda oluşturduğu kaosu ve Gazdanov'un savaşa bakış açısını göstermiş olur.

Ölüm olgusunun savaşın parametrelerinden biri olduğu gerçeği bir kez de *Buddha'nın Dönüşü* romanında karşımıza çıkar. Bu eserde başkahramanın ölüm olgusundan korkmasının, bunu bir kaos ve felaket olarak göstermesinin asıl nedeni geçmişte yaşadığı bir olaydan kaynaklanır:

"[Şçerbakov'la] Ölüm hakkında konuşmaya başladığımızda, çok eskiden, Çanakkale Boğazı'nda bulunan askeri bir kamptayken beni mezar kazmak için görevlendirdiklerini hatırladım. Bunu Pavel Aleksandroviç'e anlattım. Bıyıklı, yaşını almış, sert Kafkas aksanıyla konuşan bir komutan bu mezarlardan sorumluydu. Birkaç kez benim kazdıklarımı bakmaya geldi ve şöyle dedi: "Kazınız, kazınız, canım benim, daha derin kazınız lütfen! Oldukça derin kazınız!". Yanıma son kez geldiğinde bir buçuk insan boyu derinliğinde kazdığım çukurda duruyordum. Gün akşam olmuştu bile. "- Şimdi tamam, dedi, oradan çıkabilirsiniz, canım benim. - Komutanım, dedim, kimin için bu görevi yerine getirdim, size bunu sorabilir miyim? Bu mezara acaba kimi gömecekler?". Komutan eliyle anlamsız bir hareket yaptı: "Henüz belli değil, canım benim, belli değil. Hepimiz Tanrı'nın yolunda gidiyoruz. Yarın belki de siz öleceksiniz, canım benim, sizi gömeceğiz buraya". Daha sonra, aradan yıllar geçti ve bu komutanın Fransa'da işçi olarak çalıştığını ve Rube yakınlarında bir yerlerde öldüğünü öğrendim" (Gazdanov, 2009c: 217-218).

Korkunç yüzüyle kaosu merkezini oluşturan savaş, yine başkahramanın hatıralarında trajik bir şekilde yer alır:

"Rusya'daki savaş sırasında arazi dürbünümün iki camından bakarken bize, yani arkadaşlarıma ve bana doğru yaklaşan süvari atağını gördüm. (...). Bu atak ölüme ve ölüm korkusuna karşı bir zaferdi. Çünkü bu yaptıkları delilikti, çünkü tüfek ve kılıçlarla kuşanmış bu insanların karşısına makineli tüfekler ve toplar konuşlanmıştı. Ama hiçbir düşünce ve hiçbir anlayış bu kör ve gözü kara gücü durduramazdı. (...) Onların bu atağı birkaç dakika sonra ateşle kırıp geçirilmişti ve engebeli arazideki kavrulmuş otların üstünde sadece cesetler ve can çekişenler duruyordu" (Gazdanov, 2009c: 224).

Yine savaşla ilgili bir konuya Gazdanov *Claire ile Bir Akşam* romanında değinir. Başkahraman Kolya Sosedov dedesinin Kislovodsk'taki yazlığındadır. On altı yaşındaki başkahraman Beyazlar'ın saflarına katılmak istediğini eski bir subay olan Vitali dayısına anlatır. Vitali dayı yeğeni Kolya'ya savaşın neden olduğu cinayetler ve kaos ortamı konusunda düşüncelerini aktarır ve ona şöyle nasihatte bulunur:

"Şimdi beni iyi dinle! Yakın gelecekte bir yığın vahşete tanık olacaksın. Öldürülen, asılan ve kurşuna dizilen insanlar göreceksin. Bunların hiçbirisi ilk kez gerçekleşmiyor, önemli ve ilginç de değiller. Sana şunu öğütüyorum: asla mahkûm olma. Ne akıl yürüt ne de bir sonuç çıkart, olabildiğince basit olmaya çalış. Ve şunu unutma ki yeryüzündeki en büyük mutluluk seni çevreleyen dünya hakkında bir şeyler öğrendiğini düşündürmektir. Fakat anlayamayacaksın, anladığını sanayacaksın ancak geriye dönüp baktığında anlamadığını anlayacaksın. Bir iki yıl geçtikten sonra yine yanıldığını göreceksin. Bunun bir sonu gelmeyecek..." (Gazdanov, 2009a: 121-122).

Gizemli Cinayet ve Kaos

Gazdanov sanatı araştırmacısı S. A. Kibalnik, Gazdanov'un cinayet motifine eserlerinde birçok kez yer verdiğini ifade eder ve bu motifi bilinçli olarak betimlediğinin altını çizer. Gazdanov cinayeti öznel ve nesnel dünyanın birbirinden ayrılması ve bu durumun üstesinden gelen bir yol olarak görmektedir (Kibalnik, 2011: 237). Bilindiği üzere, cinayet motifi dedektif romanlarının da ana temasını oluşturur. Çünkü bu roman türünde "Ölümün üzerindeki manevi ve gizemli (ezoterik) tül kalkar, ölüm bir tür analitik zekanın çözümlemesini bekleyen nesneye dönüşür" (Çelik, 2016: 7).

Bir Yolculuk Hikâyesi romanındaki Arthur karakteri derin bir yalnızlık içindedir. Çünkü ne iş yaptığını bir türlü anlamadığı, gerçekte bir sokak kadını olan, sevgilisi Victoria Tile onu birdenbire terk eder. Arkadaşı Odette'in evine gittiğinde Maks Shtuk adında bir kadın doktoruyla tanışır ve doktor konuşurken Viyanalı kadın bir hastasından söz eder. Hafif meşrepli saydığı bu kadın Victoria Tile'dir ve sevgisine layık olmadığını düşündüğü için İngiliz bir öğrenciden ayrılmak zorunda kaldığını anlatmıştır. Arthur kendisinden de söz edilen ve aşağılayıcı sözlerle Victoria'nın betimlendiği bu hikayeyi duyduğunda çılgına döner ancak sesini çıkarmaz. Gece geç saatlerde misafirlerle birlikte Odette'in evinden ayrılan Arthur ıssız bir sokakta Doktor Shtuk'un önünü keser ve adamın edepsiz sözleri için hesap sormak isterken sinirlerine hâkim olamaz:

"Alçağın teki olduğunuzu biliyor musunuz?, diye nedense Almanca sordu Arthur. Daha da bir şey söylemedi. Arthur tek bir kelime konuşmıyor ve pütür pütür olmuş deri eldivenli elleriyle doktorun boğazını çok daha güçlü bir şekilde sıkıyordu. Bu karşı konulmaz cinayet duygusu nereden geliyordu? Arthur yakınlarda bir yerde, umutsuz ve daha sık bir şekilde çanlar çalıyor gibi hissetti. Doktor artık hırıldanmayı bırakmıştı, bedeni sarkmış ve elleri son kez iki yana düşmüştü" (Gazdanov, 2009a: 242).

Arthur geçirdiği cinnet sonucunda bir anda boğarak öldürdüğü doktorun cesedini kimsenin geçmediği boş sokakta bırakır. Aşk acısı nedeniyle işlenen ve hiç kimsenin tanık olmadığı bu cinayet faili meçhul kalır. Gazdanov'un ilk katil kahramanı olan Arthur soğukkanlı bu eyleminden sonra bir an bile pişmanlık duymaz. Onun canice işlemiş olduğu cinayet sonrası sergilediği bu tavır modernist estetiğin tipik bir örneğidir. Çünkü böylesine büyük bir suç ne Hristiyan ne de ahlak yasalarına göre yargılanmadan kalır. Sırrı çözilemeyen ve gizemli kalan bu cinayet, Gazdanov'un sanat anlayışında onurun ve aşkın lüzumsuz bir insanın canından daha üstün olduğunu kanıtlar.

Bir diğer dedektif tarzı cinayeti *Buddha'nın Dönüşü* romanında görürüz. Başkahraman/anlatıcı, arkadaşı Şçerbakov'la geçirdiği akşamın ardından otele döner. Sabah odasından çıktığında polis onu tutuklar ve sorguya çeker:

"Onu neden öldürdünüz? -Affedersiniz, kendimi pek iyi hissetmiyorum şimdi ve dediklerinizden de hiçbir şey anlamadım. Tam olarak ne demek istiyorsunuz? – Sanırım zaten sizin çok iyi bildiğiniz bu durumu söylememe gerek yoktur. Bay Şçerbakov bu sabah evinde ölü bulundu. (...). Kafasından bıçakla öldürülmüş. Koltuğunda otururken arkasından almış darbeyi" (Gazdanov, 2009c: 230-231).

Bu gizemli cinayet karşısında kaosa sürüklenen başkahramanının düşüncelerini şöyle aktarır: "Zavallı Pavel Aleksandroviç, insan gibi yaşamak sana çok az kismet oldu! Peki onu kim öldürmüş olabilirdi, dahası neden öldürülmüştü?" (Gazdanov, 2009c: 233). Birkaç gün hücrede kalan sonrasında tekrar sorgulanan başkahraman/anlatıcı, Şçerbakov'un kendisine yakut işlemeli altın Buddha heykelini gösterdiği detayını

polisle paylaşır. Bu ipucu sayesinde polis her yerde bu değerli heykeli bulmaya çalışır ve nihayetinde heykeli satmaya çalışan gerçek katil Amar yakalanır. Ancak üç hafta süren bu soruşturma neticesinde hücrelerinden salıverilen başkahraman kaos durumundan kolay çıkamaz ve şöyle hissedir: *"Bu yeni ve biraz da endişeli bir özgürlük duygusuydu ve bana hep herhangi bir dakikada sona erecekmiş ve ben yeniden gerçeklikte yok olacaktım gibi geliyordu"* (Gazdanov, 2009c: 255).

Cinayeti işleyen Amar karakterine değinmek bu noktada yerinde olacaktır. Şçerbakov'un evinde kalan genç Lida'nın yabancı sevgilisi olan Amar hayatı boyunca kaos içinde varlığını sürdürmüş biridir. Başkahraman, Amar'ın cinayete sürüklenişini şöyle değerlendirir:

"Girmesinin mümkün olmadığı bu dünyaya karşı yaptığı son hareketi bu şekildeydi. Çünkü Amar yarı Arap yarı Polonyalıydı, çünkü Amar az öğrenim görmüştü, çünkü Amar yoksuldu, çünkü Amar verem hastasıydı, çünkü Amar kadın satıcısıydı, çünkü Amar'ın dilinden anlamadığı, onun bilmediği şeyleri konuşuyorlardı. Bununla birlikte Amar da bu dünyanın içine sızmak istedi. Çünkü para vardı, güzel daireler ve arabalar vardı orada, en önemlisi de para vardı" (Gazdanov, 2009c: 263-264).

Ancak Amar'ın bu dünyaya girebilmesi için yaşlı ve varlıklı bir adamın canlı bedeninin yok olması gerekir. Başkahramana göre bu yaşananlar yerine başka olaylar da gerçekleşmiş olsaydı sonuç hep aynı kalacaktır. Şçerbakov yine ölecek, Amar yine idam edilecektir: *"Avukatla görüştüğünde kendini nasıl savunacaktı Amar? Kendi hayatı kime ve neden gerekiyordu ki? (...). Şçerbakov'u öldürdüğü itirafından sonra etrafını boşluk saracaktı ve bu boşlukta ölüm vardı"* (Gazdanov, 2009c: 265-266). Başkahraman birkaç ay sonra gazetede Amar'ın cezasının infaz edildiği haberini okuduğunda son olarak *"Beni bağışlayın!"* sözleri duyulduğunu öğrenir. Hep kaos içinde yaşamış bir insanın yine kaos içinde sona eren hayatı için başkahraman şöyle düşünür: *"Apaçık ortada olan bir şey vardı: bu dünyada Amar için bir yer yoktu. Sanki devasa genişlikteki yeryüzü onun için dardı"* (Gazdanov, 2009c: 281).

Bir diğer gizemli cinayet motifi *Kutsal Yolcular* romanında Senatör Simon'a şantaj yaparak ondan büyük paralar koparan Charpantier karakterinin ölümünde karşımıza çıkar. Charpantier'in cesedi şehirden uzak bir ormanda kafası yarılmış şekilde bulunur. Adli doktorun raporuna göre, Charpantier'in hızla giden bir arabadan aşağı atıldığı ve başını sert bir kayaya çarptığı tahmin edilir ve bunun bir cinayet olabileceği düşünülür. *"Kısacası Charpantier 4 Ağustos tarihinde kimliği belirsiz kişi ya da kişilerce bilinmeyen bir sebepten öldürülmüştü"* (Gazdanov, 2009c: 406). Yerel gazetede bu olayın haberi yapılırken gazeteci *"Sebepsiz yere neredeyse hiç cinayet işlenmemiştir"* (Gazdanov, 2009c: 407) yorumunda bulunur. Gazdanov'un bu düşüncesi, öğretisine önem verdiği Hristiyanlık düşünce sisteminin kurucusu ve antik dönemin en önemli teologlarından biri olan Aziz Augustinus'un (Aurelius Augustinus, 354-430) otobiyografik hikâyesi olan ünlü *İtiraflar (Confessiones)* eserinde aynı şekilde yer almaktadır: *"Acaba bir adam durduk yere, sırf öldürmekten hoşlandığı için cinayet işleyebilir mi? Böyle bir şeye inanabilir misiniz?"* (Augustinus, 2010: 68).

Ancak çevresindekiler tarafından sevilen, çalışkan bir muhasebeci olan, çocuklarıyla ilgilenen, duyarlı bir baba sayılan Charpantier'i kimin öldürmüş olabileceği sorusunun bir yanıtı da yoktur. Yine gizemli bir cinayet olarak kalan bu ölüm aslında anti kahraman Fred karakterinin bir eseridir. Senatörün yeğeninden aldığı bilgiyle, Fred bir daha şantaj yapmasın diye Charpantier'e gözdağı vermek için arabayı üstüne sürerken onun yanlışlıkla uçurumdan düşmesine neden olur. Varlıklı bir senatöre şantaj yapan kötü bir karakter, başka kötü bir karakter tarafından istemeden de olsa bu şekilde öldürülmüş olur. Bir diğer Aziz Augustinus göndermesi de bu kez kötülüğün bir nevi kefaretle karşılık bulmasıyla ilintilidir. Ünlü teolog, kötülüğü *"insan iradesinin genel bir sapkınlığı"* olarak görür: *"Augustine düşüncesine göre, insanların başına gelen kötülükler, kendi günahlarından kaynaklanmaktadır. İnsanlar, özgür bir iradeye sahiptir ve bu özgür iradeyle kötülükler sebeptir olmaktadır. Doğal kötülükler ise işlenen günahlar sebebiyle Tanrı'nın kullarına verdiği bir cezadır"* (Yaran, 1997: 93). Bu noktada, sanatçı ahlak felsefesine yakın durur ve her günahın bir kefareti olması gerektiğini vurgulamak ister.

Sonuç

İnsan varoluşuna ve hayatın anlamına dair cevapsız sorular; gerek cinayet gerekse intihar yoluyla gerçekleşen kaçınılmaz mutlak son; savaşların sebep olduğu psikolojik çöküntü ve trajedi bu çalışmamızda incelediğimiz kaotik örüntülerin merkezinde yer almaktadır.

İntihar motifi incelediğimiz beş romanda göze çarpar. Bu eylemin arka planına ayna tutan Gazdanov görüldüğü üzere, *Claire ile Bir Akşam, Bir Yolculuk Hikâyesi ve Uçuş* romanlarında toplumdan kopmuşluk, yalnızlık, yoksulluk, huzursuzluk, ruhsal çıkmazlar, varlık sorunsalı gibi kaotik sebeplerle kahramanlarını intihara sürükler. *Buddha'nın Dönüşü* romanında düşüncede var olan ancak gerçek anlamda gerçekleşmeyen teorik bir intihar söz konusudur. Maddi rahatlığından dolayı *Kutsal Yolcular* romanındaki zengin ve

entelektüel başkahramanın hayata sıkıca tutunduğu da ayrıca vurgulanır.

Ayrıca Gazdanov'un kendi hayat tecrübesinin izleri ve askerlik anıları da açıkça görülmektedir. Otobiyografik sayılan *Claire ile Bir Akşam* romanında vurgulandığı üzere, Paris'e daimi göç yapmadan önce Beyaz Ordu askeri olarak sanatçının kısa bir süreliğine de olsa İstanbul'da bulunduğunu ve ordudaki kaos ortamına hatıralarıyla ışık tuttuğunu görürüz.

Ele aldığımız romanlarda cinayet motifine baktığımızda Gazdanov'un determinizme yakın durduğunu söylemek mümkündür. Bilindiği üzere determinizm, her olay ya da hareketin, geçmişteki olaylar ya da hareketlerin kaçınılmaz bir sonucu olduğu yönündeki felsefi paradigmadır. Bu paradigma çerçevesinde, ilke olarak, her olay ya da hareketin ileri ya da geriye doğru tam olarak öngörülebilir olduğu ileri sürülecektir (Ruelle, 2017: 26). Neden-sonuç ilişkisiyle örülü olan cinayet betimleri aracılığıyla sanatçı kimi zaman duygusallığı, kimi zaman adalet sistemini kimi zaman da ahlaki değerleri ön plana çıkarmaya çalışır. Ayrıca sanatçının romanlarında aşk olgusunun ayrı bir önemi olduğunu vurgulamak gerekir. Zira, aşk uğruna cinayetler işlemiş ve aşk için hayata sıkıca tutunmuş karakterler aracılığıyla Gazdanov aşkı, insanı kaos ortamından kurtaran en güçlü, en tutkulu, en evrensel olgu olarak betimler.

Kaynaklar

- Augustinus. İtiraflar (Çev. Çiğdem Dürüşken). İstanbul: Kabcacı, 2010.
- Çelik, Ejder. Polisiye Roman ve Toplum. Polisiye Romana Sosyolojik ve Eleştirel Bir Yaklaşım. 2016. www.eyuder.org/Download/IcerikDokumanlari/13.pdf Erişim Tarihi: 20.06.2021.
- Dienes, Laszlo. Russian Literature In Exile: The Life and Work of Gajto Gazdanov. München: Verlag Otto Sagner, 1982.
- Dostoyevski, Fyodor Mihayloviç. Yeraltından Notlar (Çev. Nihal Yalaza Taluy). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Gazdanov, Gayto. Sobraniye Soçineniy v 5 Tomah, Tom1. Moskva: Ellis Lak, 2009a.
- . Sobraniye Soçineniy v 5 Tomah, Tom3. Moskva: Ellis Lak, 2009c.
- Kibalknik, Sergey Akimoviç. Gayto Gazdanov i Ekzistentsialnaya Traditsiya v Russkoy Literature. St. Peterburg: Petropolis, 2011.
- Nietzsche, Friedrich. Böyle Söyledi Zerdüş (Çev. Mustafa Tüzel). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2011.
- Nikonenko, Stanislav Stepanoviç. "Zagadka Gazdanova." Gayto Gazdanov Sobraniye Soçineniy v 5 Tomah, Tom1. Moskva: Ellis Lak, (2009): 11-35.
- Proskurina, Yelena Nikolayevna. "Tanatologičeskiy Syujetno-motivnyy Kompleks v Romannoy Proze G. Gazdanova." Kritika i Semiotika 2013/2 (19) (2013a): 197-219.
- . "Syujeti o Smerti i Jizni v Romanah G. Gazdanova." İzvestiya Uralskogo Federalnogo Universiteta Seriya 2 Gumanitarniye Nauki Tom 15 No 4(120) (2013b): 223-231.
- Ruelle, David. Rastlantı ve Kaos (Çev. Deniz Yurtören). İstanbul: Say Yayınları, 2017.
- Schopenhauer, Arthur. İsteme ve Tasarım Olarak Dünya (Çev. Levent Özşar). İstanbul: Biblos, 2009.
- Sümer, Necati. "Antik ve İlkel Toplumlarda İntihar Olgusu." Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Cilt 1 Sayı 1 (2016): 83-116.
- Yaran, Cafer Sadık. Kötülük ve Theodise. Konya: Vadi, 1997.

CHAOTIC PATTERNS IN GAITO GAZDANOV'S NOVELS

Rabiye ÖZBERK

ABSTRACT

Many characters in the novels of Gaito Gazdanov (1903-1971), who represent the lost generation of Russian emigre literature, are intertwined with chaos. Different types of death, especially murder which engraves deep traces in the human soul and "suicide", which is considered as an expression of helplessness and getting away from one's own reality as a result of situations that are impossible to get out of, makes chaos. Gazdanov, who joined the ranks of the White Army at the age of seventeen and left Russia never to return, always had to face the reality of death in Istanbul and Paris, conveys his own life experience with the characters in his novels. Reinforcing the power of expression in his works with philosophical and psychological analyzes, the artist stays close to the philosophy of existence with his chaos descriptions. In this current study, murder and suicide cases, which cause chaos in Gazdanov's novel characters and which are the biggest patterns revealed by chaos, will be analysed.

Keywords: Russian emigre literature, Gazdanov, chaos, suicide, murder